

בדין לא השמיע לאזנו, דף טו

- משנה. הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו – יצא; רבי יוסי אומר: לא יצא. ...
- א. גמרא. ... תנן התם: חרש המדבר ואינו שומע – לא יתרום, ואם תרם – תרומתו תרומה. מאן תנא חרש המדבר ואינו שומע, דיעבד – אין, לכתחלה – לא? –
- ב. אמר רב חסדא: רבי יוסי היא, דתנן: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו – יצא, דברי רבי יהודה; רבי יוסי אומר: לא יצא. עד כאן לא קאמר רבי יוסי לא יצא – אלא גבי קריאת שמע דאורייתא, אבל תרומה – משום ברכה הוא, וברכה דרבנן, ולא בברכה תליא מילתא.
- ג. וממאי דרבי יוסי היא? דילמא רבי יהודה היא; ואמר גבי קריאת שמע נמי: דיעבד – אין, לכתחלה – לא! תדע, דקתני, הקורא – דיעבד אין, לכתחלה – לא! –
- ד. אמרי: האי דקתני, הקורא – להודיעך כחו דרבי יוסי דאמר: דיעבד נמי לא, דאי רבי יהודה – אפילו לכתחלה נמי יצא. –
- ה. במאי אוקימתא – כרבי יוסי, ואלא הא דתניא: לא יברך אדם ברכת המזון בלבו, ואם בירך – יצא, מני? לא רבי יוסי ולא רבי יהודה; דאי רבי יהודה – הא אמר: לכתחלה נמי יצא, אי רבי יוסי – דיעבד נמי לא! –
- ו. אלא מאי – רבי יהודה, ודיעבד – אין, לכתחלה – לא? אלא הא דתני רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה, מני? לא רבי יהודה ולא רבי יוסי; אי רבי יהודה – הא אמר: דיעבד – אין, לכתחלה – לא, אי רבי יוסי – הא אמר: דיעבד נמי לא! –
- ז. אלא, לעולם רבי יהודה, ואפילו לכתחלה נמי, ולא קשיא: הא דידיה, הא דרביה, דתנן, רבי יהודה אומר משום רבי אלעזר בן עזריח: הקורא את שמע – צריך שישמיע לאזנו, שנאמר: +דברים ו'+ שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד; אמר ליה רבי מאיר: הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך – אחר כונת הלב הן הן הדברים.
- ח. השתא דאיתת להכי, אפילו תימא: רבי יהודה כרביה סבירא ליה, ולא קשיא, הא – רבי מאיר, הא – רבי יהודה.
- ט. תנן התם: הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שזטח וקטן, ורבי יהודה מכשיר בקטן.
- י. מאן תנא חרש דיעבד נמי לא? אמר רב מתנה: רבי יוסי היא, דתנן: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו – יצא, דברי רבי יהודה; רבי יוסי אומר: לא יצא.
- יא. ממאי דרבי יוסי היא, ודיעבד נמי לא, דילמא רבי יהודה היא ולכתחלה הוא דלא, הא דיעבד שפיר דמי! – לא סלקא דעתך, דקתני חרש דומיא דשזטח וקטן; מה שזטח וקטן – דיעבד נמי לא, אף חרש – דיעבד נמי לא. ודילמא, הא כדאיתא וזה כדאיתא? – ומי מצית לאוקמה כרבי יהודה, וזה מודקתני סיפא: רבי יהודה מכשיר בקטן – מכלל דרישא לאו רבי יהודה היא! – ודילמא כולה רבי יהודה היא, ותרי גזוני קטן, וחסורי מחסרא והכי קתני: הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שזטח וקטן, במה דברים אמורים – בקטן שלא הגיע לחנוך, אבל קטן שהגיע לחנוך – אפילו לכתחלה כשר, דברי רבי יהודה, שרבי יהודה מכשיר בקטן. –
- יב. במאי אוקימתא – כרבי יהודה, ודיעבד – אין, לכתחלה – לא, אלא הא דתני רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה, מני? לא רבי יהודה ולא רבי יוסי; אי רבי יהודה, דיעבד – אין, לכתחלה – לא, אי רבי יוסי, דיעבד נמי לא! –

יג. אלא מאי – רבי יהודה, ואפילו לכתחלה נמי? אלא הא דתניא: לא יברך אדם ברכת חמזון בלבד, ואם בירך – יצא, מני? לא רבי יהודה ולא רבי יוסי; אי רבי יהודה – הא אמר אפילו לכתחלה נמי, ואי רבי יוסי – הא אמר אפילו דיעבד נמי לא! –
 יד. לעולם רבי יהודה היא, ואפילו לכתחלה נמי, ולא קשיא: הא דידיה, הא דרביה, דתניא, אמר רבי יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה: הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, שנאמר: שמע ישראל; אמר לו רבי מאיר, הרי הוא אומר: אשר אנכי מצוך היום על לבבך – אחר כונת חלב הן הן הדברים.
 טו. השתא דאתית להכי, אפילו תימא: רבי יהודה כרביה סבירא ליה, ולא קשיא, הא – רבי יהודה, הא – רבי מאיר.

טז. אמר רב חסדא אמר רב שילא: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה, והלכה כרבי יהודה. וצריכא, דאי אשמעינן הלכה כרבי יהודה – הוה אמינא: אפילו לכתחלה, קמשמע לן: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה. ואי אשמעינן הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה – הוה אמינא: צריך, ואין לו תקנה, קמשמע לן: הלכה כרבי יהודה.

רקע

הנדון בסוגיא הוא מה דינו של מי שלא השמיע לאזנו. יש שלוש אפשרויות:

יוצא אפילו לכתחילה [דין 1]

יוצא רק בדיעבד [דין 2]

לא יוצא אפילו בדיעבד [דין 3]

המקורות

ששה מקורות תנאיים (משניות או בריתות) נדונים בסוגיא. מקורות אלו דנים במי שלא השמיע לאזנו בעניינים שונים. להלן המקורות והדינים המפורשים בהם:

- א. משנתנו (ק"ש): מחלוקת רבי יהודה [דין 1 או 2] ורבי יוסי [דין 3]
- ב. משנת תרומות: [2]
- ג. משנת מגילה: [2 או 3]
- ד. ברייתא (ברהמ"ז): [2]
- ה. ברייתא (תרומה): [1]
- ו. ברייתא (ק"ש): מחלוקת רבי מאיר [1] ור"י משום ראב"ע [2]

היחס בין המקורות

הציר המרכזי של הסוגיא הוא המקור הראשון – משנתנו. שיטת רבי יוסי פשוטה: [דין 3]. לעומת זאת יש שתי אפשרויות לפרש את שיטת רבי יהודה: או דין [1] או דין [2]. לספק זה יש זיקה לכל שאר המקורות בסוגיא. חלק מהמקורות תלויים בספק דהיינו מושפעים ממנו, וחלק משפיעים על הספק דהיינו מנסים לפשוט אותו.

המקורות התלויים (מושפעים)

המקור השני והשלישי תלויים (דהיינו מושפעים) בספק זה: אם רבי יהודה סובר כדין [1] הרי שניתן להעמיד את המשניות הללו רק כרבי יוסי, ואילו אם רבי יהודה סובר כדין [2] ניתן להעמיד משניות אלו גם כרבי יהודה.

המקורות המשפיעים

המקורות הרביעי החמישי והשישי משפיעים על ספק זה: מהמקור הרביעי עולה שיש מאן דאמר שסובר כדן [2] ומכאן מוכח לכאורה שכך היא שיטת רבי יהודה במקור הראשון. מהמקור החמישי עולה להיפוך, שיש מאן דאמר שסובר כדן [1], ומכאן מוכח לכאורה שכך היא שיטת רבי יהודה במקור הראשון. מהמקור השישי ניתן לדחות את שתי הראיות הקודמות, שכן כאן מצינו אב מיוחד לכל אחת מהשיטות: ר"י משום ראב"ע כשיטה [2] ור"מ כשיטה [1]. ומכאן שאת שיטת רבי יהודה עצמו ניתן עדיין להעמיד כשיטה [1] או כשיטה [2].

מהלך הסוגיא

הסוגיא מורכבת משני חלקים מקבילים: סעיפים א-ח; סעיפים ט – טו. כל אחד מהחלקים מורכב מהשלבים הבאים:

- א. הצגת המשנה שתלויה בספק (המקור התלוי): בחלק הראשון (סעיף א) זו המשנה בתרומות (מקור ב) ובחלק השני (סעיף ט) זו המשנה במגילה (מקור ג).
- ב. העמדת המשנה התלויה כרבי יוסי: בחלק הראשון (סעיף ב) רב חסדא מעמיד כך, ובחלק השני (סעיף י) רב מתנה מעמיד כך.
- ג. העלאת אפשרות להעמיד את המשנה התלויה כרבי יהודה בהנחה שבמשנתנו סובר רבי יהודה דין [2]. בחלק הראשון (סעיף ג) הגמרא רק מעירה שלשון רבי יהודה במשנתנו מתיישבת יפה כדן [2], כדי שנוכל להעמיד את משנת תרומות אליבא דידה; לעומת זאת בחלק השני (סעיף יא) עיקר הטירחה של הגמ' להעמיד את משנת מגילה כדן [2], שהרי פשוט משנה זו היא כדן [3]. מכל מקום בשני החלקים עולה כאן האפשרות שרבי יהודה סובר כדן [2].
- ד. כאן יש חילוק בין שני חלקי הסוגיא: בחלק א מופיע כאן סעיף נוסף (ד) הדוחה את ההכרח להעמיד את משנתנו כרבי יהודה, שכן מלשון משנתנו ניתן גם להעמיד את ר"י כדן [1]. אמנם אין כאן הכרעת הספק, אך מכל מקום האפשרות האחרונה שעולה בשלב זה של הסוגיא היא שרבי יהודה כדן [1], וממילא משנת תרומות היא כרבי יוסי. לעומת זאת בחלק השני של הסוגיא שלב זה חסר, ולכן האפשרות האחרונה לעת עתה היא, שרבי יהודה כדן [2], ומשנת מגילה כרבי יהודה. נדגיש שוב: בשני החלקים הספק לא הוכרע עד עתה, אך מכל מקום הועלו שתי האפשרויות, כשבכל חלק האפשרות האחרונה שהועלתה אינה זהה לאפשרות שבחלק האחר.
- ה. הגמ' מקשה על שתי האפשרויות שהועלו מתוך מקורות ד-ה. אמנם סדר הקושיות שונה בשני חלקי הסוגיא: בחלק הראשון, שם האפשרות האחרונה שעלתה היא, שרבי יהודה סובר כדן [1] הגמ' מקשה תחילה (סעיף ה) ממקור ד, ממנו עולה שיש מ"ד (וההנחה היא שזה רבי יהודה) שסובר כדן [2], וכתגובת נגד מקשה הגמרא (סעיף ו) ממקור ה, ממנו עולה שיש מ"ד (ושוב ההנחה היא שזה רבי יהודה) שסובר כדן [1]. לעומת זאת בחלק השני של הסוגיא שם האפשרות האחרונה שעלתה היא שרבי יהודה סובר כדן [2], הגמרא מקשה תחילה (סעיף יב) ממקור ה, וכתגובת נגד (סעיף יג) ממקור ד. מכל מקום כעת בשני חלקי הסוגיא יש קושיא על כל אחת מהאפשרויות בדעת רבי יהודה.
- ו. כעת הגמ' מיישבת את שתי האפשרויות על ידי המקור השישי ממנו עולה שיש שני תנאים שאחד מהם סובר כדן [1] (ר"מ), ואחד מהם סובר כדן [2] (ר"י משום ראב"ע), כך שאת שיטת רבי יהודה עצמו ניתן להעמיד בין כדן [1] (סעיפים ז; יד) ובין כדן [2] (סעיפים ח; טו). אך בשלב זה ניתן לראות חילוק דק בין שני חלקי הסוגיא הנגזר מהחילוק הקודם שהתחיל

בסעיף ד: כיוון שבחלק הראשון של הסוגיא הקושיא האחרונה של הגמרא (סעיף ו) היא על האפשרות שרבי יהודה כדן [2], לפיכך התירוץ בסעיף ז פותח במילה 'אלא', שכן הוא שולל את האפשרות האחרונה, וחוזר לאפשרות הקודמת (בסעיף ה) שרבי יהודה כדן [1]. לעומת זאת בחלק השני של הסוגיא הקושיא האחרונה שעלתה היא על האפשרות שרבי יהודה כדן [2] וממילא התירוץ בסעיף יד לא פותח במילה 'אלא' שכן הוא נותר באפשרות זו ורק מיישב אותה.

סיכום

הגמרא מסתפקת אם שיטת רבי יהודה במשנתנו היא כדן [1] או כדן [2]. לפי האפשרות הראשונה ניתן להעמיד את המשניות בתרומות ובמגילה רק כרבי יוסי, ואילו לפי האפשרות השניה ניתן גם אליבא דרבי יהודה. הגמרא מנסה לייחס לרבי יהודה שתי ברייתות שבאחת מהן מפורש כדן [1] ובשניה כדן [2], וכך לפשוט את שיטתו, אך דוחה את ההוכחה על ידי ברייתא שלישית בה מפורש שיש תנא אחר שסובר כדן [1] ויש תנא אחר שסובר כדן [2]. נותרנו אם כן עם שתי האפשרויות ללא הכרעה.

נספח

לכאורה פסיקת ההלכה של רב חסדא (סעיף טז) סותרת את שיטתו מסעיף ב, שכן שם העמיד את משנתנו כרבי יוסי, וממהלך הסוגיא נראה שהעמדה זו נגזרת מכך שמעמיד את רבי יהודה כדן [1], ואילו בפסק ההלכה משמע שסובר שרבי יהודה כדן [2]. אמנם נראה שרש"י נשמר מכך שכתב על קושיית הגמ' על דברי ר"ח (סעיף ג): 'קס"ד האי דמוקמי לה כרבי יוסי משום דסבירא לן דרבי יהודה לכתחילה נמי מכשירי עכ"ל, ומדבריו עולה, שלמסקנת הסוגיא רב חסדא לא העמיד כרבי יוסי מכיוון שלא ניתן להעמיד כרבי יהודה, אלא רצה לחדש שגם רבי יוסי שאומר במשנתנו דין [3] יודה למשנת תרומות שבה יש דין [2], כיון שברכה דרבנן ולא בברכה תליא מילתא. לפי זה נראה לומר שגם בחלק השני של הסוגיא, מה שרב מתנה מעמיד את משנת מגילה כרבי יוסי אין זה משום שסובר שרבי יהודה כדן [1] אלא (שכמו שמבואר בגמרא) ממשנת מגילה עצמה עולה כך: מהדמיון לשוטה וקטן עולה שלחרש יש דין [3], ועוד שמהסיפא משמע שרבי יהודה חולק.